

TÜRKİYE-ABD ARASINDA YAŞANAN HAŞHAŞ KRİZİ: KRİZ YÖNETİMİ AÇISINDAN BİR İNCELEME

The Poppy Crisis Between Turkey and the USA: An Analysis in Terms of Crisis Management

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Esmâ SAĞDIÇ

esmasagdic@marun.edu.tr
0000-0002-7152-3111
Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yönetim Bilimleri Anabilim Dalı

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Siyaset ve Toplum Araştırmaları Dergisi
Journal of Political and Social Studies

Atıf / Citation

Sağdıç, E. (2023). Türkiye-ABD Arasında Yaşanan Haşhaş Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme, 2(1), 24-42. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7688810>

Makale Bilgisi

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi: 12.12.2022

Kabul Tarihi: 19.02.2023

Yayın Tarihi: 28.02.2023

Türkiye-ABD Arasında Yaşanan Haşhaş Krizi: Kriz Yönetimi Açısından Bir İnceleme

Özet

Geçmişten günümüze ülkeler arası ilişkilerde kilit rol oynayan haşhaş; olumlu özelliklerinin yanı sıra bağımlılık yapıcı özelliği ile bilinmekte, bu yönüyle kontrolünün ve denetiminin sağlanması son derece önemlidir. Aksi takdirde haşhaş üretiminin bir krize dönüşmesi kaçınılmaz gözükmektedir. Haşhaş üretiminde öncü konumda olan Türkiye, bu sebepten ötürü ABD ile sürekli karşı karşıya gelmiş ve öngörülmeven sonuçlarla ekonomik zarara uğramıştır. ABD'nin Türkiye üzerinde hegemonyasının önemli ölçüde gözlemlendiği bu krizin çok boyutlu şekilde ilerlemesi araştırılmaya değer bir hususu oluşturmaktadır. Ayrıca literatürde olayların değerlendirilmesine yönelik çok fazla çalışma mevcut iken, kriz yönetimi bağlamında inceleme konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma 1970-1974 yılları arasında Türkiye ile ABD arasında gerginliğe yol açan haşhaş krizini; Türk dış politikası açısından iç ve dış dinamiklerle değerlendirmekle birlikte, kriz yönetimi açısından analiz etmeyi amaçlamaktadır. Betimleyici bir metodun kullanıldığı çalışmada, Türkiye'nin önemli bir meselesine dönüşen haşhaş krizinin; liderler, kurumlar, algı yönetimi ve egemenlik sorunu bağlamında nasıl değerlendirilebileceği araştırılmaktadır. Ulaşılan başlıca sonuç; haşhaş krizinin ekonomik boyutunun yanında siyasi ve toplumsal bir boyutu olduğudur. ABD yönetiminin haşhaşın yasaklanmasına dair verdiği demeçler Türk hükümetini baskı altına alarak siyasi bir krizin yaşanmasına neden olmuştur. Yasakla ilerleyen evrede çiftçiler mağdur olmuş, ekonomik açıdan bir kayıp yaşanmıştır. ABD süreci çeşitli manipülatif yollarla, sadece Türkiye üzerinde baskı kurarak ve tehditkâr bir şekilde yönetmiştir. Türkiye ise krizi savunmacı ve tırmandıran bir anlayış ile müzakereye açık bir şekilde yöneterek başarılı bir kriz yönetimi anlayışı gerçekleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz Yönetimi, Haşhaş Krizi, Türkiye-ABD ilişkileri

The Poppy Crisis Between Turkey and the USA: An Analysis in Terms of Crisis Management

Abstract

Poppy, which plays a key role in international relations from past to present; In addition to its positive features, it is known for its addictive feature. That's why, it is extremely important to ensure its control and supervision. Otherwise, it seems inevitable that poppy production will turn into a crisis. Türkiye, which is in the leading position in poppy production back then, has constantly faced the USA for this reason and has suffered economic damage with unforeseen results. The multidimensional progression of this crisis, in which the hegemony of the USA over Türkiye is observed to a great extent, constitutes an issue worth investigating. In addition, while there are many studies on the evaluation of events in the literature, there are deficiencies in the context of crisis management. Therefore, this study covers the poppy crisis that caused tension between Türkiye and the USA between 1970-1974; It aims to analyze case in terms of crisis management, as well as evaluating with internal and external dynamics in terms of Turkish foreign policy. In the study, in which a descriptive method is used, the poppy crisis, which has turned into an important problem for Türkiye; It is researched how it can be evaluated in the context of leaders, institutions, perception management and sovereignty. The main result reached; The poppy crisis has a political and social dimension besides its economic dimension. The statements made by the US administration on the prohibition of opium poppy caused a political crisis by putting the Turkish government under pressure. In the phase that progressed with the ban, the farmers suffered, and there was an economic loss. The US managed the process in various manipulative ways, only by putting pressure on Türkiye and in a threatening manner. Türkiye, on the other hand, has carried out a successful crisis management approach by managing the crisis with a defensive and escalating understanding that is open to all kinds of negotiations.

Keywords: Crisis Management, Poppy Crisis, Turkey-US relations

Giriş

Geçmişten bugüne krizler dünya tarihini etkilemiş ve derin bir ölçüde sarsmıştır. Krizlerin beklenmedik bir şekilde ortaya çıkması ve kriz sinyallerinin doğru bir şekilde okunamaması felaketlerin büyümesine neden olmuştur. Türkiye’de çözülemeyen ve büyüyen pek çok kriz örneğine rastlamak mümkündür.

Mevcut konumu itibariyle dünyanın önemli bir merkezinde yer alan Türkiye, ekonomik açıdan diğer ülkelerle ticari ilişkilerini geliştirme çabası içindedir. Bu çaba kimi zaman siyasi bir mücadeleye kimi zaman ise bir bağımsızlık savaşına dönüşmüştür. ABD ile yaşanan haşhaş krizi de bu ölçütte değerlendirilebilir.

Haşhaş, çok eski tarihlerden itibaren dünya genelinde ve ülkemizde yetiştirilen önemli bir bitkidir. Neolitik zamandan beri insanların gerek acıyı hafifletmek gerekse öksürükleri tedavi etmek amacıyla haşhaştan yararlandıkları belirtilmektedir. Haşhaşın olumlu özelliklerinin yanı sıra ülkeler arasında gerginliğe yol açan hatta savaşı tetikleyen bir unsur olduğu tarihsel koşullarda gözlemlenmiştir. Nitekim 1839-1842 yılları arasında Çin ile Büyük Britanya arasında savaşa (1. Afyon Savaşı) neden olan haşhaş, 1856-1860 yılları arasında ise İngiltere ve Fransa’nın Çine karşı ittifak olmasını sağlamış ve Arrow Savaşına (2. Afyon Savaşı) neden olmuştur. Bu bakımdan haşhaşın; krizleri tetikleyen ve ülkeler arası ilişkilerde stratejik bir öneme sahip olan yönü olduğu ifade edilebilir.

Ülkemiz, haşhaş üretiminde öncü konumda olmakla birlikte dönem dönem üretimi tartışmalara sebep olmuştur. Bunun en önemli nedeni haşhaş pazarının ülkeler arası siyasi, ekonomik ve toplumsal ilişkilere etkisiyle açıklanabilir. Amerika toplumunda artan uyuşturucu bağımlılığı, Türkiye’nin haşhaş üretimini etkilemiş ve bir krizin tırmanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla bu yönüyle birçok bitkiden ayrılan haşhaşın üretiminin ihracatı ve ithalatı, denetlenmesi ve yasaklanması gibi konular ülkeler açısından önemli bir yer teşkil etmektedir.

Buradan hareketle bu çalışma; Türkiye-ABD arasında yaşanan haşhaş krizini dönemsel koşullarıyla birlikte incelemeyi hedeflemektedir. Ülkeler arasında gerginliğe yol açan haşhaşın önemi ve Türkiye’de üretimi, kriz yönetiminin tanımlanması üzerinde kavramsal bir çerçeve sunulacak olup krizin nedenleri, dönemin liderleri ve devlet kurumlarının rolleri tanımlanmaya çalışılacaktır. Ardından dönemin sistemsal yapısı, iç ve dış politikada yaşanan gelişmeler, karar alma süreçleri tartışılacaktır.

1. Uluslararası İlişkilerde Kriz Yönetimi

Kriz, Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım, buhran” olarak tanımlanmıştır. Kriz spesifik olarak ise yüksek seviyede belirsizlik oluşturan, beklenmedik, rutin olmayan olay ya da olaylar dizisi olarak tanımlanabilir (Sellnow & Seeger, 2021, 8).

Kriz yönetimi ise; büyük bir tehdit oluşturabilecek krizlerin birbirleriyle ilişkili değerlendirmeleri veya denetim serileri olarak tanımlanabilir. Kriz yönetimi, kriz tespiti, önleme, hazırlık, kontrol altına alma, iyileştirme ve öğrenme için kilit planların, prosedürlerin ve mekanizmaların uygulanmasıyla gelişmektedir (Mitroff, 1994,102). Kriz yönetimi süreci 5 aşama ile sınıflandırılabilir (Can,1997,aktaran Demirtaş, 2000, 363).

- 1- Kriz sinyallerinin alınması
- 2- Krize hazırlık evresi
- 3- Krizin denetim altına alınması
- 4- Normal duruma geçiş
- 5- Öğrenme ve sonuç çıkarma

Krizin doğru ve başarılı bir şekilde yönetilebilmesi için iyi bir yönetim planının yapılması son derece önemlidir. Plan yapmak, krizin karmaşık yapısının çözümlenmesini sağlamakta ve kriz sürecini kolaylaştırmaktadır. Doğru ve zamanında yapılan istihbarat ile krizin tırmanmasına yol açacak etkenlerden uzak davranmak, basınla iyi ilişkiler kurmak, sivil toplum ve güç odaklarının desteğini alarak karşıt bir tutumda yer almamak ve krizin bir daha tekrarlanmaması için kesin bir çözüm üretmek dikkat edilmesi gereken hususlar olarak ifade edilebilir (Çakmak, 2004, 53-54).

Uluslararası ilişkilerde kriz, bir ya da daha fazla tarafın çatışmayı algıladığı tehditlere, tepki verebilmek için çok kısa bir süreyi ifade etmektedir. Devletler arası krizler, savaş olasılığının keskin bir şekilde arttığı periyotları temsil etmektedir. Krizler devletler arasındaki normal ilişkilerin ani dönüşümleridir. Tırmanabilir, savaşa sebebiyet verebilir, savaşı önleyecek ya da ilişkileri eski haline dönüştürecek şekilde sonuçlanabilir. Bu nedenle krizler barış ve savaş arasındaki en temel aşamadır (Griffiths et al., 2014, 59).

Krizlerin çözümü için, ilgili kişilerin ve kuruluşların bir araya gelmesiyle oluşan her ülkenin kendi içinde oluşturduğu ya da BM (Birleşmiş Milletler), NATO (Kuzey Atlantik Örgütü), AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) gibi uluslararası örgütlerin devletlerden bağımsız olarak kurdukları kriz masaları bulunmaktadır (Çakmak, 2004, 50-51).

Kriz masaları, krizin büyük boyutlara ulaşmasını engellemek amacıyla ulusal çıkarlara uygun hareket etmekte; bürokrasinin yavaş ve ağır karar alma sistemine karşın, devletin bütün temsilcileri ile toplanarak daha pratik ve hızlı kararları almayı sağlamaktadır. Bu şekilde devletin tüm olanakları ile karşılıklı etkileşim sayesinde krizin çözümü kolaylaşmaktadır (Çakmak, 2004, 53).

Kriz yönetiminin planlanmasının amacı ise tüm senaryoyu göz önünde bulundurarak esnek planlar geliştirmektir. Krizler ani, gelişmekte olan ve uzun süreli olmak üzere 3 farklı şekilde ortaya çıkabilir. Ani krizler bir başka ifadeyle beklenmedik krizler, yapısı gereği hakkında çok az uyarıcı bilgiye sahip olduğumuz ya da hiç bir bilgiye sahip olmadıklarımız olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla bu tarz bir krizle karşı karşıya kaldığımızda harekete geçmek için detaylı bir plan hazırlığı mevcut değildir (Parsons, 1996, 26).

Gelişmekte olan krizler, yavaş yavaş ortaya çıksa da sorunları tanımlamak ve ipuçlarını bir araya getirmek açısından öngörülebilirliğin oldukça güç olduğu krizlerdir. Kriz sinyalleri fark edilse bile yöneticileri bu konuda ikna etmenin zor olduğu söylenebilir. Uzun süreli krizler ise; saf spekülasyon, dedikodu ve söylentilerle birlikte haftalar, aylar hatta yıllarca sürebilir (Parsons, 1996, 27). Bu açıdan uzun süreli krizlerde enformasyonun etkisi güçlü olmakla birlikte doğru bilgi kaynaklarının yayılımı ve anlaşılması krizlerin çözülmesinde önemli bir aşamadır. Kriz yönetiminde, en önemli unsur ise sinyalleri fark edebilmektir. Krizleri kabullenmek kolay olmasa da sinyaller doğrultusunda harekete geçmek ve bir plan oluşturmak krizin oluşturabileceği hasarı engellemede rol oynamaktadır.

Akademik literatür incelendiğinde 1962 yılında gerçekleşen Küba Füze krizinin ardından uluslararası krizler üzerine çalışmaların arttığı ifade edilebilir. Teorik çalışmaların büyük çoğunluğunda, Sovyet Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri arasında devam eden düşmanlığı göz önüne alarak benzer krizlerden nasıl ders çıkarılabileceği konusunda bir sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Ancak soğuk savaşın özellikleri ve iki ana kahramanın ilişkileri dönemselsel olarak değiştiğinden krizleri bu çerçevede anlamak sınırlı bir bakış açısını yansıtmaktadır (Griffiths et al., 2014, 60). Dolayısıyla krizler dış politikayla özdeş bir şekilde iki kutuplu olmaktan ziyade çok kutuplu ve küresel boyutta ilerlemektedir. Doğu Blok'unun yıkılmasıyla ideolojik ve iki kutuplu etkenler yerine, ulusal çıkarlar ve etnik sorunların ön planda olduğu ciddi krizler ortaya çıkmıştır. Yugoslavya'nın parçalanması, Azerbaycan ve Ermenistan arasında gelişen Karabağ Sorunu, Çekoslovakya'nın ikiye ayrılması, Çeçenlerin bağımsızlık mücadelesi gibi örnekler bölgesel olmaktan çıkıp uluslararası krizlere dönüşmüştür (Çakmak, 2004, 58). Yine Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesiyle başlayan Körfez Krizi (1990), uluslararası siyasetin yeniden

yapılanmasına neden olan uluslararası kriz örnekleri arasındadır. Bu krizin karar verme aşamalarının nasıl gerçekleştiğini dış politika açısından analiz eden, Ertan Efegil “Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli” adlı kitabında kriz yönetimi açısından incelemelerde bulunmuştur (Efegil, 2002).

2000’li yıllardan sonra farklı bir kapitalist piyasa ekonomisinin devreye girmesi ile gelir dağılımlarında önemli değişiklikler yaşanmaya başlanmıştır. Ülke içinde ve ülkeler arasında değişen ekonomik yapılar, sistemsel krizleri beraberinde getirmiş, özellikle gelişmekte olan ülkeler süreçten olumsuz etkilenmişlerdir. Dolayısıyla literatür bu tarihten itibaren daha çok ekonomik-finansal krizlerin analizine odaklanmıştır.

Bir diğer uluslararası kriz örneği olarak 2011 yılında Suriye’de yaşanan iç savaş sonrasında göç krizini dünya genelinde bir soruna dönüşmüştür. Günümüzde hala güncelliğini koruyan, zaman zaman ülkeler arasında gerilimlere yol açan göç krizinin analizine yönelik pek çok çalışma ele alınmıştır. “Rumors and Refugees: How Government-Created Information Vacuums Undermine Effective Crisis Management” başlıklı makalede kriz yönetimde etkili iletişim ve şeffaflığa önem verilmesinin devletler açısından önemine ve 2015 yılında Yunanistan’a deniz yoluyla gelen kaçak mültecilerle ilgili haber, söylenti, algı yönetimi gibi süreçlerin yönetiminin etkisine değinmektedir (Carlson et al.,2018, 671). “A Critique Of EU Refugee Crisis Management: On Law, Policy and Decentralisation” başlıklı makalede de Avrupa Birliğinin kriz yönetiminde eksik olduğu konulara değinilmiş, yasal, politik ve yerleşme düzeyinde analizler yapılmıştır (Selanec, 2015).

2014 yılından itibaren Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan uzun süreli diplomatik kriz, Rusya’nın Ukrayna’yı işgaliyle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda krizin gelişim evrelerinin iyi okunmaması, sinyalleri ve olası sonuçlarının göz önüne alınmaması krizi tırmandırarak güçlenmiştir. Konuyla ilgili olarak Lawrance Freedman, “Ukraine and Art Of Crisis Management” adlı makalesinde kriz yönetiminin temel prensiplerine değinmekte, Ukrayna krizinin nedenleri ve sonuçları üzerinde bir takım çıkarımlarda bulunmaktadır (Freedman, 2014).

Görüldüğü gibi uluslararası krizler, büyük çaplı özellikleriyle tüm dengeleri sarsan kriz örnekleridir. Krizlerin ortaya çıkış sebepleri ve olası sonuçları üzerinde çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Ancak daha detaylı analizlerin yapılması ve çözümlenmesinin önemli olduğu ifade edilebilir. Kriz yönetiminde siyasi krizlerin analizine yönelik literatürde daha fazla çalışmanın olması gerektiği hususu belirtilmelidir. Özellikle liderlerin kriz süreçlerinde karar

verme davranışları, dönemin iç ve dış dinamikleri, krizlerde kaydedilen aşamalar ve krizlerden nasıl ders çıkarılabileceğine ilişkin yöntemlerin geliştirilmesi krizlerin çözümlenmesine katkı sağlayacaktır.

2.Haşhaşın Önemi ve Türkiye’de Haşhaş Üretimi

Papaveraceae (Haşhaşgiller) ailesinden olan haşhaş, Papaver (Gelincik) cinsine ait bir türdür. Haşhaş, eski tarihlerden günümüze kadar pek çok şekilde kullanılmıştır. Romalıların ve Yunanlıların haşhaş tohumlarını yemeklerinde ve ilaçlarında kullandıkları, Homer’un ise yazılarında haşhaşın uyuşturucu özelliğinden bahsettiği bilinmektedir. Haşhaş tohumları yüksek besleyici değere sahip olmakla birlikte, gıda ve yenilebilir bir kaynak olarak kullanılmakta aynı zamanda tohumları ağrı kesici, öksürük karışımları ve şuruplarda da kullanılmaktadır (Charles, 2013, 489).

İlaç üretiminde etkili olan haşhaşın, ağrı kesici özelliğinin yanında keyif verici, uyuşturucu bir özelliği de bulunmaktadır. Uyuşturucu etkisi %90 zihin bulanıklığına sebep olmakta ve kalp atışını yavaşlatmaktadır (İpek ve Arslan, 2012, 100). Oluşturduğu bağımlılık etkisiyle haşhaşın, insan sağlığına ciddi zararları bulunmaktadır. Bu yönüyle haşhaşın kullanımına bağlı olarak olumlu ve olumsuz özellikleri ortaya çıkmaktadır.

Haşhaşın, Avrupa'nın Batı Akdeniz bölgesinde ortaya çıktığına ve oradan Balkan Yarımadasından Küçük Asya'ya üçüncül dönemde yayıldığına inanılmaktadır. Haşhaş; ABD, Avustralya, Hollanda, Romanya, Polonya, Almanya, İngiltere, Kanada, Hindistan, İran ve Türkiye'de üretilmektedir (Charles, 2013, 490). “Dünya’da yaklaşık 100 taksonu temsil eden Papaver cinsi, ülkemizde endemik bitkilerin 15’i olmak üzere 51 taksonu temsil etmektedir” (Özgen vd. 2017, 5). Büyük bir çeşitliliğinin Türkiye’de bulunması haşhaş üretimini ekonomik açıdan gerekli ve önemli kılmaktadır.

Yasal çerçeve içinde dünyada uyuşturucu ekimi; ülkemizin de taraf olduğu, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu Maddelere Dair 1961 TEK Sözleşmesine göre düzenlenmektedir. Ülkeler bu sözleşmeyle BM’nin; haşhaş ekimi, ihracatı ve ithalatı üzerindeki denetim ve kontrolünü kabul etmektedir. Ülkemizde ise 3298 Sayılı Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanun ve Yönetmelik çerçevesinde haşhaş ekimi Toprak Mahsulleri Ofisi tarafından lisansa tabi tutulmakta ve bu şekilde kontrolü sağlanmaktadır (Haşhaş Sektörü 2016 raporu).

Tarihsel olarak bakıldığında 1933 yılına kadar Türkiye’de haşhaş ve Afyon üretimi serbest bir şekilde yapılabiliyorken 2253 sayılı kanunla Uyuşturucu Maddeler İnhisar İdaresinin kuruluşuyla üretim 17 ilde sınırlandırılmıştır.1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisinin (TMO)

kurulmasıyla bu denetim TMO'ya verilmiştir. 1960 yılında haşhaş ekimi izni 42 ile çıkarılırken, son olarak 1970 yılında 7 ile sınırlandırılmıştır. En nihayetinde Türkiye, 1938 ve 1971 yılları arasında dünya afyon pazarının %50 ve %55'ine sahip olmuştur. Nitekim Türkiye'nin afyon pazarının büyük bir oranına sahip olması yasadışı uyuşturucunun kaynağı olarak görülmesine neden olmuş ve suçlamaların odağı olan Türk hükümeti 26/06/1971 tarih ve 7/2654 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla haşhaş ekimine yasak getirmiştir (Haşhaş Sektörü 2016 raporu).

3. Haşhaş Krizi Öncesi Dönemsel Gelişmeler

Türkiye ile ABD arasında yaşanan haşhaş krizinin, kriz yönetimi açısından değerlendirilebilmesi için öncelikle kriz öncesi dönemde yaşanan gelişmelerin incelenmesi gerekmektedir. Sorumlu aktörler kriz sinyallerini tespit ederek, krizi önleyecek hamlelerde bulunabilir ve hazırlık sürecini başlatabilir. Dolayısıyla kriz öncesi dönemlerin, kriz sinyalleri tespiti açısından önemli olduğu ifade edilebilir.

1965 yılından sonra küresel ve bölgesel olarak uluslararası ortama bakıldığında ABD ve SSCB arasındaki örgütsel blokta birtakım gevşemeler görülmekle birlikte Çin Halk Cumhuriyeti siyasi ve askeri açıdan rakip bir güç odağı olarak belirmeye başlamıştır. İki kutuplu sistemin yumuşamaya girdiği bu evrede, nükleer silahların denetimi ve sınırlandırılması önemli konular arasında yerini almaktadır (Sönmezoğlu, 2006). Bu dönemde Küba-Füze krizi ile SSCB- ABD savaşa yaklaşmış, ABD'nin yaptığı gizli pazarlıklar Türkiye açısından dost müttefikliğe kuşku duyulmasını sağlamıştır. Dolayısıyla Türkiye- ABD müttefiklik ilişkileri bu krizle etkilenir hale gelmiştir.

Uluslararası ortamın dinamiklerinden etkilenen Türkiye ise, Kıbrıs sorununun (1963-1964) yaşandığı evrede Johnson mektubu ile blok çıkarılarının ülke çıkarlarıyla her zaman uyumlu bir şekilde yönetilemeyeceğini fark etmiştir. Dolayısıyla bu durum liderlerin tutumlarında değişiklik yaşanmasına sebep olmuştur (Sönmezoğlu, 2006, 205-207).

Türkiye- Amerikan ilişkilerinde 1960 yılından sonraki gerilimli dönem, krizler dönemi olarak da sınıflandırılabilir. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin SSCB ile yakınlaşması, sol akımların ortaya çıkması Türk siyasi hayatında da önemli değişiklikleri meydana getirmiştir. O güne kadar Türkiye'nin NATO üyeliği hiç tartışılmayan bir mesele iken bu konu artık ön plana çıkmaya başlamıştır (Armaoğlu, 2005, 822).

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrası döneme bakıldığında uluslararası ilişkilerde savaşlar, gerilimler ve krizler baş gösterdiği görülmektedir. 1962 yılında gerçekleşen Küba- Füze krizi

nükleer savaş endişesi yaratan, Türkiye'yi etkileyen bir kriz örneği olarak tanımlanabilir. 1963 yılında Kıbrıs Türkleri ve Rumları arasında gerçekleşen Kanlı Noel olaylarının ardından Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahale etmesini önlemek amacıyla ABD Başkanı Johnson tarafından Türkiye'ye gönderilen Johnson mektubu, Türk-ABD ilişkilerinde gerilimin ortaya çıkmasına sebep olan diğer bir kriz örneği olarak değerlendirilebilir. En nihayetinde kriz öncesi dönemde Türkiye-ABD ilişkilerinde gerilimlerin yaşandığı ve bu gerilimlerin kriz sürecini hızlandıran dinamikler olduğunu söylemek mümkündür.

4.Türkiye-ABD Arasında Haşhaş Krizinin Nedenleri ve Gelişimi (1971-1974)

Krizlerin öngörülememesi ve yapısı gereği karmaşık olması sürecin yönetilmesini zorlaştırmakla birlikte, günümüz krizlerinin yapısal özellikleri incelendiğinde çok aktörlü bir yapıya büründüğü ve küresel sorunları beraberinde getirdiği ifade edilebilir. Nitekim ABD'de artış gösteren uyuşturucu bağımlılığı Türkiye'yi etkilemiş ve kamuoyunda Türkiye algısını değiştirmiştir.

ABD'de İkinci Dünya Savaşı sonrası artan uyuşturucu bağımlılığı, ABD yönetimini bu konuda tedbir almaya itmiştir. Eğitim, rehabilitasyon, bilinçlendirme gibi birçok önlem alınmasına karşın uyuşturucu kullanımında bir azalma gerçekleşmemiştir. 16 yaşından küçük çocukların uyuşturucu sebebiyle ölümleri kamuoyunda büyük bir tepki toplamış ve yönetim üzerinde baskının artmasına yol açmıştır. Sonuç olarak bu süreçte Vietnam Savaşı ve uyuşturucu sorunuyla karşı karşıya kalan Amerika'nın iki temel sorunu ön plana çıkmakla birlikte Başkan Richard Nixon'un seçim kampanyasında çözüme ulaştıracağını öne sürdüğü uyuşturucu bağımlılığı ile mücadele önlemleri artmıştır (Oran, 2001, 701).

Amerika, ülkeye yasadışı uyuşturucu girişini engellemek için uyuşturucu üreten ülkeleri yakın plana almaya başlamıştır. 1968'de yaklaşık olarak 500.000 kişinin bağımlı olduğu afyon, içlerinde Hindistan, Yugoslavya ve Türkiye'nin de bulunduğu şekilde BM izniyle üretilmekteydi. Ancak Nixon yönetimi diğer ülkeleri göz önüne almadan doğrudan yasadışı uyuşturucunun kaynağını Türkiye olduğunu iddia ederek asılsız suçlamaların kamuoyunda oluşmasını sağlamıştır (Oran, 2001, 702).

1931 yılında Cenevre Afyon Sözleşmesini imzalayan Türkiye ise, yasadışı uyuşturucuyu önlemek amacıyla etkili yöntemler geliştirmiş, üretilen afyonun Toprak Mahsulleri Ofisine (TMO) satılmasını sağlamıştır. Her ne kadar Türkiye'de uyuşturucu kaçakçılığı faaliyetleri gözlemlense de ABD'nin iddia ettiği bir orandan oldukça düşük miktarlarda olduğu ifade

edilebilir. Ancak yine de Türkiye aleyhinde yürütülen kampanyalar büyük oranda etkisini göstermiştir.

Birçok ülkede yasadışı uyuşturucu faaliyetleri yürütülürken ABD'nin hedefinin Türkiye olmasının ise birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, uyuşturucu faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı “Altın Üçgen” bölgesinde (Burma-Tayland-Laos üçgeni) ABD, üretilen eroinde menfaat elde ettiği için bu bölgelere müdahalede bulunamamıştır (Erhan, 1996: 97). İkinci bir neden ise; Türkiye'nin NATO'ya üye olması, ekonomik ve askeri açıdan ABD'ye bağımlı olması ABD'nin isteklerini geri çeviremeyeceği anlamına geldiğinden yapılacak yardımlar bir koz olarak görülmüştür (Oran, 2001, 702).

Sonuç olarak, ABD'nin Türkiye'ye yönelik suçlamaları ve iddiaları kendi çıkarları doğrultusunda oluşturulmuştur. ABD çözüme; Türkiye'de haşhaş üretiminin yasaklanmasıyla ulaşabileceğini, kısa vadede olsa sorunun ortadan kalkabileceği inancını taşımıştır. Ancak ABD'nin Türkiye'ye karşı oluşturduğu yasaklama baskısı ilişkilerin bozulmasına ve krizin tetiklenmesine neden olmuştur.

4.1.Kriz Sürecinin Liderler ve Kurumlar Açısından İncelenmesi

Uluslararası krizlerle ilgili literatürün çoğu karar alma süreçlerine ve devletler arasında bir pazarlık oyunu olarak model kriterlerin çeşitli girişimlerine odaklanmaktadır. Kriz boyunca devleti birleşik rasyonel bir aktör olarak ele alma eğilimi içinde, liderlerin krize özgü psikolojik ve organizasyonel stres altında kararları nasıl aldıklarını ve uyguladıklarını yakından incelemektedir. Kriz yönetimine ilişkin teorilerin çoğu yüksek bir soyutlama düzeyinde geliştirilmiş olsa da kriz karar verme sürecinin özellikle üç yönü ile önemlidir (Griffiths et al., 2014, 60).

İlk olarak karar verme konusunda krizlerin psikolojik etkileri hakkında çok şey öğrenilmiştir. Psikolojik deneyler artan stresin karar vermede ters bir etkisi oluşturduğunu göstermektedir. Yani bazı stresler bireyin performansını arttırabilirken yoğun stres ise baştan savma kararlara yol açabilir. İkinci olarak kriz sürecinde karar alıcıları etkileyen ortak eğilimler vardır. Algılar hem değerli hem de potansiyel olarak tehlikeli olan önceden belirlenmiş inanç sistemleri aracılığıyla düzenlenebilir. Dolayısıyla bu durum, arzu dolu düşüncelere ve hatalı analizlere yol açabilir. Üçüncü olarak küçük politika belirleyici grup dinamiklerinde ortaya çıkabilecek bazı davranış modelleri vardır. Çelişkili bilgilerin rasyonelleştirilmesi; kendini beğenmişlik; otosansür ve oybirliğine yönelik bir eğilim gibi grup normlarının içselleştirilmesiyle oluşur.

Bireysel karar vericiler, karmaşık bir ilişkiler ağı içinde çalışmak zorundadır ve krizler, resmi olarak bu kişilerin kontrolünde olmayan şekillerde gelişebilir (Griffiths et al., 2014, 60).

Kriz sürecinde birtakım kararlar almak zor olmakla birlikte uygulandıklarında ortaya çıkan sonuçtan sorumlu olacak kişi kararı verenlerdir. Dolayısıyla krizin gidişatını değiştirebilecek en önemli aktörlerin liderler ve kurumlar olduğu söylenebilir. Liderin dış politika söyleminde kullandığı sözler, karmaşık bir siyasi ve idari mekanizma tarafından tayin edilse de son aşamada lider tarafından halka ulaştırıldığı için genellikle lider figürü ve söylemleri üzerine odaklanılmaktadır (Demir, 2007, 15). Dolayısıyla karar alma sürecinde etkili olan liderlerin rolünün, etkisinin ve belirleyiciliğinin kriz yönetimini şekillendirdiği ifade edilebilir. Türkiye-ABD arasında yaşanan haşhaş krizin de karar alıcı liderler ve kurumlar ise; Süleyman Demirel, Nihat Erim, Bülent Ecevit-Necmettin Erbakan koalisyonu ve Türk Dışişleri Bakanlığı, Türk Silahlı Kuvvetleri şeklinde sıralanabilir.

Liderlerin dış politikaya olan bakışları, sorunlara nasıl yaklaşacaklarının da bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Süleyman Demirel'in dış politika yaklaşımı incelendiğinde, Amerika ile dostluğun ve müttefikliğin sürmesi yolunda göstermiş olduğu çaba ve özen dikkat çekmektedir. Ancak Türkiye'nin Kıbrıs Harekatı sonrası ABD'nin ambargo kararının ardından, ABD üslerinin kapatılması ile ilgili önemli bir karar alması, dönemsel şartlara yönelik kararlar aldığı da göstermektedir. Haşhaş krizinde de temkinli bir şekilde hızlı karar almaktan sakındığı görülecektir. Bülent Ecevit'in başbakan olduğu dönemin dış politikasına bakıldığında, kendisinin diplomasi tecrübesi olmasının yanında batıyla işbirliğine önem vererek Demirel gibi bir yaklaşım geliştirmiştir. Ancak dış ilişkilerde siyasetçilerden ziyade akademisyenlere yer vererek bürokrasinin uzmanlığından yararlanmıştır. Dış ilişkilerde önemli bir karar alıcı olarak, geleneksel çizgisinden sapmamış özgün bir politikayı tercih etmiştir. Haşhaş krizinde de elde ettiği tecrübeler neticesinde başarılı bir politika izleyeceği görülecektir. Necmettin Erbakan ise, İslam işbirliğinin savunucusu olarak dış politika da farklı bir yerde konumlanmıştır. 1973 yılında koalisyonda olduğu dönemde Batı karşıtlığı ile bilinmekte ve köklü bir değişimden yana fikirlerini beyan etmektedir. Ancak haşhaş krizi meselesinde Ecevit kadar ön planda olamamıştır (Ereker, 2017, 170-172). Nihat Erim ise yönetimde olduğu kısa bir sürede dış politika kararlarında sorunlara geçici çözümlerle ve risklerle yaklaşmıştır. Bunun arka planında seçimle gelmemesi faktörünün etkisi düşünülebilir. Görüldüğü gibi liderlerin karar alma süreçlerini etkileyen faktörler birbirinden farklıdır. Bu minvalde yaşanan krizlere yönelik politika tercihleri de farklı olacaktır.

1969 yılında ABD Senatörü Patrick Moynihan'ın Türkiye'ye gelişiyle başlayan haşhaş sorunu, diğer temsilcilerin de yasaklamaya yönelik tekliflerini tekrarlaması ile devam etmiştir. ABD yönetimi, üretilen tüm afyonun fiyatını göz önünde bulundurmaksızın satın alacağını bildirmiştir. Ancak Türk hükümeti önceden ticari sözleşmeleri gerçekleştirdiği için yapılan teklifi kabul etmeyerek olumsuz bir yanıt göndermiştir. Bu durum üzerine Süleyman Demirel ile doğrudan iletişime geçen Büyükelçi, haşhaş ekimi ve afyon üretiminin durdurulması için zarar gören çiftçiye beş milyon dolar yardımda bulunacağını açıklamıştır. Demirel ise Türkiye'de uzun zamandır haşhaş ve afyon üretimi yapıldığını, Afyon ismiyle anılan bir şehrin olduğunu ve Türk Hükümetinin üretimi sınırlama eğilimlerinin bulunduğunu ifade ederek teklifi reddetmiştir (Erhan, 1996, 91).

Sonuç olarak askeri ve ekonomik yönden ABD'ye bağımlı olan Türkiye'nin teklifleri geri çevirmesi baskıların daha da artmasına ve krizin tırmanmasına yol açtığı belirtilebilir. Süleyman Demirel, artan baskılara rağmen net tavrını sürdürmeye çalışsa da haşhaş ekiminin sınırlandırılması hususunda girişimde bulunmuştur. 30 Haziran 1970 tarihli kararname ile haşhaş ekimi 7 ille sınırlandırılmıştır. Haşhaşın tamamen yasaklanmayarak sınırlandırılması, Demirel'in iç ve dış politikada uzlaşmacı bir tavır içine girdiğini, ülke menfaatini de göz önünde bulundurarak çiftçinin desteğini kaybetmek istemediğini ve olası büyük bir krizin yaşanmaması için tedbirli davranarak hareket ettiği söylenebilir. Ancak ifade edilmelidir ki Türk Hükümetinin uzlaşmacı tavrı ABD yönetiminden karşılık alamamış, daha sert bir tutumla karşı karşıya kalınmasına neden olmuştur. Süleyman Demirel ise krizi zamana yayarak hareket etmeye çalışmıştır. En nihayetinde krizin başladığı ve tırmandığı bu süreçte, Demirel'in ABD'ye yönelik politikasının rasyonalist olduğu ifade edilebilir. Türkiye'ye yönelik suçlamalara dair yaptığı açıklamalar, Demirel'in çözüm odaklı bir anlayış içerisinde olduğunu göstermiştir. Sonuç itibarıyla Demirel'in yönetiminin daha büyük bir krizin ortaya çıkmasını engellediği ancak krizin tırmanmasına müdahale edemediği yönde gerçekleştiği ifade edilebilir.

Türk Silahlı Kuvvetlerinin 12 Mart 1971'de verdiği muhtıra sonucu Süleyman Demirel hükümetinin istifasının ardından Bakanlar Kurulu'nun 1971'de yayımladığı kararname ile Nihat Erim Hükümetinin haşhaş ve afyon üretimini yasaklaması, Türkiye-ABD arası haşhaş krizinin 1. evresini sonlandırmıştır. Erim'in bir seçmen kitesinin olmaması ve ara rejim hükümeti olarak ABD'nin desteği doğrultusunda ayakta kalabileceği inancını taşıması haşhaş yasaklama kararı almasında etkili nedenlerden biri olabilir. Yasağın ardından Erim'in yaptığı konuşmada aşağıdaki ifadeler yer verilmiştir.

“1970 yılı süresince kaçakçılar hesabına büyük gelişme olmuştur.1969 yılında 11 ilde ekilen haşhaştan T.M.O.’nun eline 116 ton afyon geçtiği halde 1970’te bu, 9 ilde 60 tona düşmüştür. Aradaki farkın nereye gittiğini bütün dünya sormaktadır. Uluslararası çapta örgütlenmiş bir kaçakçılık şebekesinin Türkiye için siyasi ve iktisadi bir mesele teşkil ettiği muhakkaktır. Bunların memleketimizin itibarı ile daha fazla oynamalarına izin verilmeyecektir.” (T.C Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1971, 139).

Erim’in söyleminin, Türkiye’de yapılan kaçakçılık faaliyetlerini ve ABD’nin iddialarını doğrular nitelikte olduğu söylenebilir. ABD’nin Türkiye’nin zararını karşılamaya yönelik yapacağı yardımların ise, Erim Hükümeti tarafından kamuoyu ile açıkça paylaşılması iletişim faaliyetlerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmediği anlamına gelmektedir. Her ne kadar haşhaşın yasaklanmasıyla ABD-Türkiye arasındaki gerilim yumuşasa da Türk halkına gerekli açıklamalar şeffaf bir şekil yapılmamıştır. Kriz yönetimi açısından değerlendirildiğinde; liderin gerekli açıklamalarda bulunmaması, yanlış bilgi kaynaklarına yönelimleri sağlamakla birlikte kaosa sebebiyet verebilmektedir. Nitekim 1972 yılından sonra haşhaş üreticileri tazminat programlarının yetersizliğinden dolayı hükümete tepki göstermeye başlamıştır.

12 Mart 1971 muhtırasından sonra 1973’te yapılan seçimlerle Türkiye sivil yönetime geçmiş ancak hükümet kurulamamıştır. Ülke siyasal bir krizin içindeyken, Bülent Ecevit’in Milli Selamet Partisi ile koalisyon kurma girişimi başarılı olmuş kriz uzlaşma sonucunda aşılmıştır. Bu dönemde haşhaş ekim yasağının kaldırılması, neredeyse tüm siyasi partilerin programında yer almaya başlamıştır. Yasağın kaldırılma isteğinin oluşmasının ise birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki partilerin seçmenlere haşhaş yasağının kaldırılacağına yönelik vaatlerde bulunmasıdır. Artan kamuoyu baskısı ile siyasi parti liderleri, halkın desteğini bu sayede kazanmaya çalışmışlardır. İkinci bir neden ise haşhaş ekiminin yasaklanması, ekonomik açıdan büyük kayıpların yaşanmasına sebep olmuştur. Tıbbi ihtiyaçlar için üretilen morfin, dışarıdan ithal edilmeye başlanmıştır. Türkiye’de üretimin yasaklanması sonucu dünya arzındaki düşüş; fiyatlara olumsuz bir şekilde yansımış, ithal morfin fiyatlarında artış gerçekleşmiştir. Son olarak, ABD’nin çiftçiyi desteklemeye yönelik tazminat ve ikame projelerinin yetersiz olması çiftçiyi büyük oranda mağdur etmiştir (Erhan, 1996, 134-135). En nihayetinde yasaklama kararının uzun vadeli bir çözüm olmadığı görülmüştür. Nihat Erim hükümeti tarafından alınan yasak kararında yeterince risklerin değerlendirilmediği ve olası sonuçların göz ardı edildiği ifade edilebilir.

Ecevit hükümeti ise ABD’nin baskılarına rağmen, 1 Temmuz 1974’te haşhaş ekiminin sıkı bir denetim koşuluyla yeniden 7 ilde üretimine izin verildiğini açıklamıştır. Yasağın tekrar

kaldırılmasının ABD ile ilişkilerin tekrardan bozulmasına neden olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yasakla gelen yumuşama döneminden sonra krizin 2. Evresi ile karşı karşıya kalınmıştır.

Ancak bu dönemde Ecevit'in haşhaş ekimine yönelik almış olduğu tedbirler krizin büyümesini engellemiş ve sonlanma sürecine doğru evrilmesine olanak sağlamıştır. Haşhaş ekiminin 20 bin hektarlık alanla sınırlandırılması ve haşhaşın kellesinin çizilmeden doğrudan T.M.O.'ya getirilmesi BM tarafından memnuniyetle karşılanmış, özellikle üretici tarafından haşhaşın çizilmemesi afyonunun yasadışı kaçakçılığının yapılmasını büyük oranda engellemiştir. Haşhaşın çizilerek üretim yapılması halinde ise TCK kanunlarına göre kişilerin cezalandırılacağı bildirilmiştir. İlerleyen dönemlerde ise alkaloid fabrikaları kurularak haşhaşın ihracatı gerçekleştirilmiştir (Erhan, 1996, 141).

Sonuç olarak liderlerin yürütmüş olduğu politikalar kriz sürecinin ne yöne evrilebileceği hakkında bilgi vermektedir. Tüm liderler bir krizle karşı karşıya olduğunu kabul ederek büyümesini engellemek için atılımlarda bulunmuştur. Aynı zamanda daha önceki kriz tecrübelerinden yararlanarak bir kazanım elde etmeye çalışmışlardır. Her 3 liderin kriz yönetimine dair stratejisi karşılaştırıldığında, Demirel'in krizi dondurarak, Erim'in krizden kaçınarak, Ecevit'in ise krizi çözerek yarar sağladığını söylemek mümkündür. Nitekim elde edilmiş kazanımların Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulmasında da etkisi gözlenebilir.

Tablo 1. Haşhaş Ekimi Krizi Özeti

Haşhaş Krizinde Karar Alıcı Liderler	Süleyman Demirel	Nihat Erim	Bülent Ecevit
ABD İle İlişkilerde Dış Politika Tercihleri	Dengeli	ABD İle Daha Uzlaşmacı/ Taraftar	Karşıt/ Bağımsız
Krizin Evreleri	Krizin 1.Evresi	Yumuşama Dönemi	Krizin 2.Evresi ve Krizin Sonlanması
Krizi Yönetme Süreci	30 Ekim 1970 tarihli kararname ile haşhaş ekimi 7 ille sınırlandırılmıştır.	29 Haziran 1971'de yayımlanan kararname ile haşhaş ekimi yasaklanmıştır.	1 Temmuz 1974'te haşhaş ekim yasağı kaldırılmıştır. Türkiye gerekli önlemleri alarak krizi sonlandırmıştır.

4.2. Kriz Sürecinin Algı Yönetimi ve Egemenlik Sorunu Bağlamında İncelenmesi

Türkiye-ABD arasında yaşanan haşhaş krizinde algının yönlendirilmesi ve yönetilmesi oldukça önem arz eden bir konudur. Kriz süreçlerinde algı yönetimi doğru bir şekilde yapılmadığı takdirde krizin büyümesi kaçınılmaz gözükmektedir. Nitekim iki ülke arasında başlayan gerilimin tırmanmasına yol açan unsur ABD'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarıyla gelişmiştir.

(Bir Dönem ABD ile Türkiye'yi Ciddi Bir Krizin Eşiğine Getiren Haşhaş Sorunu, 2020)

ABD yönetiminin Türkiye üzerindeki baskısının nedenleri, afyon konusunun iç siyasette kazandığı itibarla açıklanabilir. Süreci medya ve diğer kamuoyu gruplarının yakından takip ettiği gibi, neredeyse tüm Amerikan toplumu ilgilendiren bir konuda Amerikan hükümetinin kayıtsız kalması mümkün olmamıştır. Çünkü ABD'nin eroinin kaynağının Türkiye olduğunun düşünülmesi ve zayıf bir müttefik olarak görülmesi suçlamaların Türkiye'ye yöneltilmesine olanak sağlamıştır (Uslu, 2003, 229).

ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Elliot Richardson'un, ABD'ye gelen uyuşturucunun %80'ninin Türkiye kaynaklı olduğunu ileri sürmesinin ardından üretimin derhal durdurulması gerektiğini ifade etmiştir (Tuncer, 2017, 466). Ancak haşhaş üretiminden sadece uyuşturucu üretilmemekte; haşhaşın yağından, tohumundan birçok özelliğinden faydalanılmaktadır. Dolayısıyla üretiminin yasaklanması bir bakıma haşhaşın olumlu özelliklerinden yararlanılamaması ve ekonomik açıdan zarara uğranılması anlamına gelmektedir. Ayrıca bu süreçte Türkiye'nin haşhaş üretimini yasaklamaması durumunda yaptırımlarla karşılaşabileceği gündeme gelmeye başlamıştır.

(Haşhaş Ekim Krizi, 2015)

Suçlamalara yönelik ise Türk hükümeti haşhaş ekiminin azaltılacağı yönünde bir açıklama yapmak durumunda kalmıştır. Bu karar ABD açısından olumlu karşılanırken, Türk basınında haşhaş üreticilerinin açlıkla karşı karşıya kalacağı şeklinde abartılı haberlerin yayılmasına neden olmuştur (Erhan, 1996, 103). Tepkilerin artması yasaklama kararını bir anlamda geciktirmiş; kamuoyunda yaşanabilecek şiddetli tartışmaların önünü kesmiştir.

Ancak ekimin tam anlamıyla yasaklanmaması Amerikan basınında Türkiye aleyhtarı yayınların sayısında artışın gözlemlenmesine yol açmıştır. Newsweek, Parade, Saturday, Review gibi çeşitli dergilerde yer alan makalelerde, ABD’den yardım alan Türkiye’nin afyon ihracatının çok düşük bir rakama tekabül ettiği savunulmuş, bu nedenle afyon üretiminden vazgeçilmesi vurgulanmıştır (Harris’den t.y. akt. Erhan, 1996, 112).

Türkiye’ye yaptırımlar uygulanmasına yönelik ABD’de yapılan kongrelerin arkasında Rum ve Ermeni lobilerinin olduğu Türk politikacılar tarafından sıkça dile getirilen meseleler arasında olduğu söylenebilir. Asıl amacın Kıbrıs sorunuyla gündeme gelen Türkler’ in imajını kötülemek ve kamuoyunda Türklere karşı cephe alınmasını sağlamak olduğu vurgulanmıştır (Erhan, 1996, 114).

ABD Dışişleri Bakanlığı yaptırımlar meselesine yönelik “Afyon kaçakçılığı meselesi ile ilgili olarak Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye karşı iktisadi müeyyideler istemesi söz konusu değildir.” (T.C Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1970, 22) şeklinde bir açıklama yaparak kamuoyunda oluşan gerilimi azaltmış, iletişim kanallarını yapıcı bir şekilde kullanmıştır.

Bu dönemde Türkiye aleyhine yürütülen kampanyalara yönelik ise açıklamalar yapılmaya çalışılmıştır. 11 Ocak 1971’de Coşkun Kırca, B.M. Uyuşturucu Maddeler Komisyonunda bir konuşma gerçekleştirmiştir. Türkiye’de yasadışı uyuşturucuyla nasıl mücadele edildiğinden ne gibi önlemler alındığından bahsetmiş ve sentetik uyuşturucu problemi için ülkelerin tedbir alması gerektiğini vurgulamıştır (Erhan, 1996, 113). Sonuç olarak Coşkun Kırca’nın konuşmasında olumlu bir imaj yaratma düşüncesinin hakim olduğu ifade edilebilir.

Yasaklama kararından sonraki süreçte ABD kongre üyelerinden Benjamin Rosenthal İstanbul'da yapmış olduğu basın toplantısında şu ifadelere yer vermiştir. “ Afyon üretimini sona erdiren anlaşmaya varılırken göstermiş olduğu siyasi cesareten dolayı Türk hükümetinin övülmesi lâzımdır.” Devamında Türkiye ile yapmış oldukları görüşmelerden memnun kaldıklarını ifade etmişlerdir (T.C Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1972, 17). Başkan Nixon'da benzer şekilde Nihat Erim'in kararının cesur ve devlet adamlığına yaraşır olduğunu belirtmiş, işbirliğinin devam etmesi yönünde temennilerde bulunmuştur (T.C Dışişleri Bakanlığı Belleteni, 1971, 14)

ABD'nin Türkiye'ye yönelik propaganda faaliyetlerinin kamuoyunda yankı bulmasının temel sebebi ise, Türkiye'nin yeterince önlem almaması ile açıklanabilir. Krizin sonlandığı dönemde alınan tedbir ve önlemlere bakıldığında büyük bir ilerleme kaydedildiği görülmüştür. Anti-Amerikancılığın yükselişte olduğu bu süreçte Türkiye aldığı önlemler neticesinde, olumsuz imajını olumlu bir imaja çevirmiştir ve bu sayede haklılığını dünyaya kanıtlamıştır.

Ulusal egemenliğe tehdit niteliğinde ise Türkiye-ABD arasında geçmişten bugüne pek çok olay yaşanmıştır. 1960 yılında İncirlik Hava Üssünden havalanarak Sovyetler tarafından düşürülen Amerika U-2 casus uçağının, Türkiye Dışişleri Bakanlığının uçuşa izin vermediği ve bilgisi dışında gerçekleştiğini açıklamasına rağmen SSCB'nin Türkiye'ye nota vermesiyle sonuçlanmıştır. Yine benzer bir şekilde Amerikan keşif uçağının Karadeniz'e düşmesi sonucu, Amerikan askeri istihbaratının soruşturma ve incelemeyi tek başına yürütme konusunda ısrarı ve Karadeniz'e destroyer yollama çabası Türkiye'nin yetki alanına müdahale edildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu tarz girişimler sonucunda ise Türkiye, ABD askeri üsleri üzerinde daha büyük bir denetim uygulama kararı almaya başlamıştır (Türkmen, 2012, 232-233).

Ulusal egemenlik açısından haşhaş krizi meselesine bakıldığında, ABD'ye birçok yönden bağımlı olan Türkiye'nin değişken bir biçimde karar alma süreçlerini yönettiği ifade edebilir. Süleyman Demirel döneminde ABD'ye karşı daha dengeli bir siyaset izlerken, Erim döneminde daha çok ABD yanlısı bir tavır sergilemiş, Ecevit döneminde ise ABD'ye karşı daha bağımsız bir politikayı benimsemiştir.

Haşhaş meselesinde; Ecevit'in iktidara geldiği (1974) sürece kadar Türk dış politikasının uysal ve taviz veren bir yapıda olduğu söylenebilir. Hayır diyemeyen bir Türkiye'nin oluşu, karşı tarafın isteklerinin kabulünü kolaylaştırmıştır (İnan, 1993, 103). Türkiye, yasağın olduğu evrede ekonomik çıkarlarına göre bir politika uygulayamamıştır. Milli menfaatlerin ön planda

olmaması, dış politikada istikrarsız bir yönetimi beraberinde getirmiştir. ABD'nin Türkiye üzerinde ki hegemonik gücünün yansımaları Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğine düşkün yapısına ters bir durumda konumlanmıştır.

Sonuç itibarıyla ABD'nin Türkiye'ye yaptığı baskıların ve tehditlerin ulusal egemenliğe zarar veren yapıda olduğunu söylemek mümkündür. Haşhaşın sadece Türkiye'de üretilmediği gerçeği göz önüne alındığında, ABD'nin Türkiye'nin iç işlerine karışacak gücü elde etmesinin dönemin politik koşullarıyla yakından ilişkisinin olduğu ifade edilebilir. Ancak yasağın kaldırılmasıyla Türkiye gerekli tedbirleri alarak ulusal bağımsızlığını yeniden kazanmış, ABD'nin bu konuda karar alıcı bir merkez olmasını engellemiş ve milli çıkarlarını her şeyden üstün tutmuştur.

Sonuç

Türkiye-ABD arasında gerçekleşen haşhaş krizi, sadece iki ülke ilişkileriyle sınırlandırılacak bir sorun olmamakla birlikte aynı zamanda haşhaş fiyatlarının yükselmesiyle de dünyayı ekonomik yönden etkileyen bir kriz örneği olarak değerlendirilebilir. Krizin ekonomik yapısının yanında siyasi, psikolojik ve toplumsal yönünün olduğu da belirtilmelidir. ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'nin iç işlerine karışması, ulusal bağımsızlık ve egemenlik haklarının sorgulanmasına yol açmıştır. Yine ABD'nin Türkiye üzerinde artan baskısı ve oluşturduğu algı yönetimi, krizin psikolojik boyutunu da gözler önüne sermektedir. ABD toplumunda artış gösteren uyuşturucu bağımlılığı ve Türkiye'de çiftçilerin yasakla mağdur edilmesi ise krizin toplumsal boyutunu ortaya koymaktadır.

Krizin ortaya çıkış şekline bakıldığında; her iki ülke içinde kasıtsız olduğu ancak ABD yönetiminin baskıcı ve tehditkâr, Türkiye'nin savunmacı ve tırmandıran bir kriz yönetimi anlayışı ile hareket ettiği söylenebilir. Türkiye'nin kriz yönetimi sürecinde müzakereye açık olması ise iletişim kanallarını etkin bir şekilde kullandığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Krizin başladığı 1.evrede Türkiye'nin ABD'ye olan bağımlılığı, kararların alınmasında daha temkinli yaklaşılmasını sağlamıştır. Kriz süreci bu şekilde zamana yayılmıştır. ABD'nin baskıcı tutumunun ve propaganda faaliyetlerinin artması sonucu haşhaşın yasaklanması, krizi belirli bir süre sonlandırmış ve ABD ile ilişkilerde yumuşama sürecine girilmiştir. Ancak ABD'nin isteği doğrultusunda haşhaşın yasaklanması, uzun vadeli bir çözüm olamamıştır. Sorunun temelde yasakla çözülemeyeceği, konjonktürün ve elde edilen kriz tecrübelerinin doğru okunmasıyla anlaşılmıştır.

En nihayetinde risklerin yeterince değerlendirilmediği, çıkarların ve kazanımların ortaya konmadığı bir yönetimin süreklilik ve başarı göstermesi beklenemez. Haşhaş krizinin çok boyutlu olduğu, birçok liderin karar alma sürecinde yer aldığı ve dış politika analizi açısından önemli olduğu saptanılan bir gerçektir. ABD ile siyasi ilişkilerin yeniden tanımlandığı kriz örneğinde, Türkiye gerekli önlemleri alarak ve kamuoyunda oluşan olumsuz imajını dönüştürerek başarılı bir kriz yönetimi anlayışı göstermiştir.

Kaynakça

Armaoğlu, F. (2005). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*. Alkım Yayınları.

Bačić Selanec, N. (2015). A critique of EU refugee crisis management: On law, policy and decentralisation. *Croatian Yearbook of European Law & Policy*, 11(1), 73-114.

Carlson, M., Jakli, L., & Linos, K. (2018). Rumors and refugees: how government-created information vacuums undermine effective crisis management. *International Studies Quarterly*, 62(3), 671-685.

Charles, D. J. (2013). *Antioxidant Properties of Spices, Herbs and Other Sources*. Springer New York. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-4310-0>

Çakmak, H. (2004). *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*. Platin.

Demir, A. F. (Ed.). (2007). *Türk dış politikasında liderler: süreklilik ve değişim, söylem ve eylem*. Bağlam Yayınları.

Demirtaş, H. (2000). Kriz Yönetimi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 23(23), 353-373.

Efegil, E. (2002). *Körfez Krizi ve Türk Dış Politikası Karar Verme Modeli*. Gündoğan.

Ereker, F. (2017). 1960-1990 Dönemi Türk Dış Politikası. In S. Demir, P. Gürson, A. Eminoğlu (Eds.), *Türk dış politikası: aktörler, krizler, tercihler, çözümler*. Barış Kitap.

Erhan, Ç. (1996). *Beyaz savaş: Türk-Amerikan ilişkilerinde afyon sorunu*. Bilgi Yayınevi.

Freedman, L. (2014). Ukraine and the Art Of Crisis Management. *Survival*, 56(3), 7-42.

Griffiths, M., Roach, S. C., & O'Callaghan, T. (2014). *International Relations: The Key Concepts*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203748206>

Haşhaş Ekim Krizi. (2015, Aralık 24). Türk Dış Politikası Kriz İncelemeleri -. Retrieved December 19, 2022, from <http://www.tdpkrizleri.org>

İnan, K. (1993). *Dış politika*. Ötüken Neşriyat.

İpek, G., & Arslan, N. (2012). Gıda Maddesi Olarak Haşhaş (Papaver somniferum L.) Tohumunun Değerlendirilmesi. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5(2), 99-101.

Mitroff, L. I. (1994). Crisis management and environmentalism: A natural fit. *California management review*, 36(2), 101-113. <https://doi.org/10.2307/41165747>

Oran, B. (2001). *Türk dış politikası: Kurtuluş savaşından bugüne olgular, belgeler, yorumlar, Cilt I: 1919-1980*. İletişim Yayınları.

Özgen, Y., Arslan, N., & Bayraktar, N. (2017). Türkiye Açısından Önemli Bitki Haşhaşın Önemi ve Tarımı. *Ziraat Mühendisliği*, 0(364), 4-8.

Parsons, W. (1996). Crisis management. *Career Development International*, 1(5), 26-28. <https://doi.org/10.1108/13620439610130614>

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı. (n.d.). TMO. Retrieved December 19, 2022, from <https://www.tmo.gov.tr/Upload/Document/hashassektorraporu2016.pdf>

Sellnow, T. L., & Seeger, M. W. (2021). *Theorizing Crisis Communication*. Wiley.

Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşı'ndan günümüze: Türk dış politikası*. Der Yayınları.

T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni. (1970). *ABD Adalet Bakanının Bir Kongre Komisyonunda Afyon Konusundaki Demeci* (Sayı 64-75).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni. (1971). *Başbakanın Afyon Konusundaki Açıklaması* (Sayı 76-87).

T.C. Dışişleri Bakanlığı Belleteni. (1972). *ABD Kongre Üyelerinin İstanbul'daki Temasları* (Sayı 88-89).

Tuncer, H. (2017). *Türk Dış Politikası 2. Cilt Cumhuriyet Dönemi (1920-2002)*. Kaynak Yayınları.

Türkmen, F. (2012). *Kırılğan İttifaktan "Modern Ortaklığa": Türkiye-ABD İlişkileri*. Timaş.

Uslu, N. (2003). *The Turkish-American Relationship Between 1947 and 2003: The History of a Distinctive Alliance*. Nova Science Publishers.